

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.4>
УДК 340.12

АКСІОЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Заяць О. С.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)*

Заяць О. С. Аксиологічно-правовий вимір верховенства права.

Стаття присвячена дослідженню верховенства права як аксіологічно-правового стрижня професійної адвокатської діяльності. Обґрунтовано необхідність використання саме аксіологічного підходу для розкриття значення принципу верховенства права як аксіологічно-правового атрибута професійної адвокатської діяльності. В цьому контекст удосконалено розуміння тих основних засад на які спирається адвокат у процесі імплементації у своїй професійній діяльності принципу верховенства права. Тому біли проаналізовані основні нормативно-правові акти які регламентують професійну діяльність адвоката, і через які червоною ниткою проходить принцип верховенства права, покликаний гармонізувати суспільні відносини. Під час дослідження, було розвинене твердження про те, що принцип верховенства права пронизує всю структуру правового регулювання суспільних відносин. Первинне значення верховенства права як принципу для адвокатури полягає в тому, що воно (верховенство права) гармонізує інші принципи, дозволяє усунути суперечності при їх застосуванні та наповнити принципи адвокатури так званим реальним практичним змістом, тобто застосовним в повсякденній практичній діяльності кожного адвоката. Одним з найважливіших незалежних, самоврядних інститутів громадянського суспільства покликаних брати участь у здійсненні правосуддя, наданні на професійній основі правової допомоги, виконанні покладеної на неї публічно-правової функції контролю за дотриманням державою правових норм та реалізувати здійснення принципу верховенства права є адвокатура. Бувши провісниками принципу верховенства права адвокати мусять подбати і про власну професійну репутацію та авторитет адвокатської спільноти в цілому. Врешті решт акцентовано на тому, що принцип верховенства права є надпринципом, керівною правовою доктриною, від якої залежні всі інші принципи адвокатури.

Ключові слова: аксіологія, цінності, громадянин, адвокат, адвокатська діяльність, громадянське суспільство, правова держава, суспільні відносини, правовідносини.

Zayats' O. S. Axiological-legal dimension of the rule of law.

The article is devoted to the study of the rule of law as an axiological and legal core of professional advocacy. The necessity of using the axiological approach to reveal the significance of the principle of the rule of law as an axiological-legal attribute of professional advocacy is substantiated. In this context, the understanding of the basic principles on which a lawyer is based in the process of implementing the rule of law in his professional activity has been improved. Therefore, the main legal acts regulating the professional activity of a lawyer, and through which the red thread is the principle of the rule of law, designed to harmonize public relations. During the study, it was argued that the rule of law permeates the entire structure of legal regulation of social relations. The primary significance of the rule of law as a principle for advocacy is that it (rule of law) harmonizes other principles, eliminates contradictions in their application and fills the principles of advocacy with the so-called real practical content, ie applicable in the daily practice of each lawyer. One of the most important independent, self-governing institutions of civil society is to participate in the administration of justice, provide legal aid on a professional basis, perform its public legal function of monitoring state compliance with the rule of law and implement the rule of law. As forerunners of the rule of law, lawyers must also take care of their own professional reputation and the authority of the legal community as a whole. Finally, the emphasis is on the fact that the rule of law is a super-principle, a guiding legal doctrine on which

all other principles of advocacy depend.

Key words: axiology, values, citizen, lawyer, advocacy, civil society, rule of law, public relations, legal relations.

Постановка проблеми. В основі професійної адвокатської діяльності та адвокатської практики покладене обов'язкове дотримання принципу верховенства права й забезпечення ефективного захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги людині. Своєю чергою, особлива «місія», роль адвоката та інституту адвокатури полягає у збереженні та утвердженні суспільних цінностей. Серед професійних (в тому числі морально-етичних) вимог на які зобов'язана рівнятися особа, хто претендує на посаду і суспільний статус адвоката, передусім є відсутність непогашеної чи незнятої судимості, відповідність певним морально-етичним принципам, успішне складання кваліфікаційного іспиту тощо. Зрештою, сьогодні чинними та практичними є два підходи до правового закріплення професійної етики поведінки адвоката в публічному просторі: аксіологічний і деонтологічний. Поєднання цих підходів є не бажаним через виникнення категоріальної плутанини, в тому числі й правової плутанини, а вибір одного з підходів, кардинально впливає на зміст правового припису. Відтак доцільно акцентувати, що аксіологічний підхід – мораль прагнення, а, також, застосовуючи цей підхід законодавець висловлює певні рекомендації щодо ідеалів поведінки адвоката. Своєю чергою, деонтологічний підхід – мораль обов'язку, й, також, цей підхід передбачає те, що законодавець встановлює мінімальні обов'язки та заборони. Щобільше, деонтологічний підхід дозволяє включити нові правила в інститут професійної відповідальності адвоката та здійснювати їх юридичне переслідування за порушення цих правил. Утім, констатуємо, що для нашої правової системи, що є поширеною в українському суспільстві та включеної у неї системи повіреного права (адвокатура й адвокатська діяльність) більш властивий все ж таки саме деонтологічний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення поставлених завдань у цій науковій статті передбачає аналіз праць учених, хто безпосередньо чи опосередковано досліджував аксіологічне обґрунтування принципів адвокатської діяльності. Посилання на їхні праці будуть подані у тексті статті з обґрунтуванням основ, що стали теоретико-методологічним підґрунтям цього презентованого дослідження.

Відтак, **метою статті** є дослідження верховенства права як аксіологічно-правового стрижня професійної адвокатської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Особливістю української адвокатури є те, що в суспільстві вона відіграє роль недержавного самоврядного інституту, що піклується про забезпечення захисту професійних прав адвокатів, дотримання гарантій та належного здійснення адвокатської діяльності, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та розв'язання питань їх дисциплінарної відповідальності та ін. Хоча, й справді, Адвокатська діяльність є неможливою без належних гарантій адвокатської незалежності.

Зважаючи на особливу «місію», роль адвоката та інституту адвокатури в збереженні й утвердженні суспільних цінностей, слід також звернути увагу на професійні (в тому числі морально-етичні) вимоги яким має відповідати особа, хто претендує на посаду і суспільний статус адвоката. Окрім того, що особа не має мати непогашеної чи незнятої судимості, вона обов'язково має скласти кваліфікаційний іспит (продемонструвати власні знання з теорії та практики у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону) та присягу адвоката України [1].

Дотримання принципу верховенства права в діяльності адвоката, актуалізується Ст. 19 Правил адвокатської діяльності [2]. Відповідно, адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними, або ж якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав та обов'язків адвоката; адвокату категорично забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, зокрема, спонукати свідків до надання свідомо неправдивих показань, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу тощо), використовувати свої особисті зв'язки (чи в окремих випадках особливий статус) для впливу прямо або опосередковано на суд або інший орган, перед яким він здійснює представництво, або захист інтересів клієнтів, використовувати інформацію, отриману від колишнього клієнта, конфіденційність якої охороняється законом, використовувати інші засоби, що суперечать чинному законодавству або цим Правилам (Ст. 25).

Адвокат зобов'язаний відповідати на запити клієнта та донести до нього всі його законні права та обов'язки. Виконуючи доручення клієнта адвокат повинен використати всі розумні та законні можливості для надання йому максимальної правової допомоги, здійснення захисту або представництва. Втім, щодо якості роботи адвоката слід наголосити, що як зазначено у Правилах розірвання договору про надання правової допомоги з ініціативи клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, не є показником незадовільної роботи адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання) (Ст. 31).

Достатньою мірою важливим моментом взаємодії клієнта з адвокатом є усвідомлення і врахування адвокатом того, що окремі з клієнтів можуть бути недієздатними, або такими, в яких фактично знижена здатність, відтак адвокат з такими клієнтами має поводитися у межах чинного законодавства досить делікатно та намагатися підтримувати нормальні стосунки. Зрештою, опираючись на фундаментальний для діяльності адвоката принцип верховенства права, адвокат, у випадку коли дій особи (осіб) пов'язаних з предметом доручення, що перебувають у трудових (членських або подібних) відносинах з клієнтом – юридичною особою, є протиправними або такими, що об'єктивно шкодять інтересам клієнта й унеможливають ефективне виконання доручення, має вжити розумних та необхідних заходів для зменшення негативних наслідків таких дій.

Окрім того з метою дотримання принципу домінантності інтересів клієнта в п. 4.3 Кодексу [3] йдеться про те, що при дотриманні належної поваги до суду, адвокат зобов'язаний захищати інтереси клієнта сумлінно та з максимальною для нього вигодою, проте, не виходячи за передбачені законодавством межі.

Загалом, вищезазначені норми відповідають, і положенням п. 3 Правил Міжнародного кодексу етики (в редакції 1988 року), затвердженим Міжнародною асоціацією юристів [4] (юристи зобов'язані зберігати незалежність при виконанні свого професійного обов'язку, а, ті юристи, хто практикує у своїх власних інтересах, або, коли це не заборонено, на партнерських засадах, не можуть займатися будь-якою іншою діловою діяльністю або будь-яким іншим заняттям, якщо через це вони можуть втратити власну незалежність), і ст. 6 Кодексу професійної поведінки адвокатів, який був затверджений резолюцією ICC-ASP / 4 / Res.1, прийнятої на 3-му пленарному засіданні 2 грудня 2005 року Асамблеєю держав-учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду (адвокат діє гідно, незалежно і вільно, він не повинен: допускати, щоб його незалежність, чесність або свобода були скомпрометовані в результаті зовнішнього впливу; робити що-небудь, що може привести до будь-якого розумного висновку про те, що його незалежність була скомпрометована) [5].

Серед принципів, яких слід неухильно дотримуватися адвокатам при здійсненні ним своєї професійної діяльності, зустрічаємо також принцип чесності і порядності. Відповідно до ст. 44 Правил адвокатської етики адвокат не повинен повідомляти сторонам та іншим учасникам судового провадження свідомо неправдиву інформацію про фактичні обставини справи, суть закону, обсяг прав і обов'язків сторін або іншим чином намагатися схилити їх до зміни їх позиції, свідчень, здійснення інших дій, в яких зацікавлений його клієнт. Крім цього, адвокат повинен уникати поза процесуального спілкування по суті справи, яке є предметом судового розгляду, з учасниками цього розгляду, які не є його клієнтами, і має здійснювати його тільки в формах і з метою, що не суперечить чинному законодавству і цим Правилами, і тільки у випадках, коли це необхідно для належного виконання доручення. Виконуючи свої професійні обов'язки, адвокат також повинен поважати процесуальні права іншого адвоката, який представляє іншу сторону, і не вдаватися до дій, які грубо порушують останні, а також не повинен здійснювати дій, спрямованих на невинуватене затягування судового розгляду справи.

Зокрема, Правилами передбачені та описані окремі етичні аспекти взаємин між адвокатами (одному стосовно іншого забороняється): вживання висловлювань, що принижують його честь та гідність, завдають шкоди його діловій репутації, нетактовних та принизливих висловів; поширення свідомо неправдивих відомостей про нього; спроби схилити клієнта іншого адвоката до розірвання з ним договору про надання професійної правничої (правової) допомоги; спілкування з клієнтом іншого адвоката без згоди останнього з приводу доручення, яке ним виконується; намагань схилити до укладення договору про надання професійної правничої (правової) допомоги особу, яка прийшла до іншого адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання); умисного введення іншого адвоката в оману стосовно справи, в судовому розгляді якої вони обидва беруть участь, щодо місця і часу проведення судових засідань, результатів розгляду справи судами різних інстанцій, наявності доказів (і намірів їх представити), що в дійсності не існують, намірів свого клієнта, які стосуються предмета спору та ведення справи, умов мирової угоди, що пропонується (Ст. 51).

Зважаючи на сучасну глобальну діджиталізацію автори нової редакції Правил поведінки адвоката додали туди розділ пов'язаний з дотриманням норм адвокатської етики при використанні мережі Інтернет (Розділ VIII). Адже мережа Інтернету є новим виміром, реальністю у якій люди також обмінюються думками, комунікують між собою, переказують кошти, домовляються тощо. Відтак, перенісши свою діяльність в мережу Інтернет адвокат все ж таки повинен і тут притримуватися, і загальнолюдських, і своїх професійних цінностей, дотримуватися обов'язків передбачених цими Правилами, чинним законодавством України, рішеннями Ради адвокатів України та З'їзду адвокатів України.

Зважаючи на те, що діяльність адвоката займала і займає значне місце у розвитку суспільства впливаючи на його особистий морально-етичний стан, автори нової редакції Правил поведінки адвоката також вважали за необхідне уточнити принципи яких зобов'язані дотримуватися адвокати спілкуючись в мережі Інтернет, з-поміж яких такі: незалежність; професійність; відповідальність; чесність; стриманість і коректність; гідність; недопущення будь-яких проявів дискримінації; толерантність і терпимість; корпоративність і збереження довіри суспільства; конфіденційність (Ст. 57).

Оскільки мережа Інтернет охоплює дуже велике коло користувачів, одним з найважливіших моментів адвокатської діяльності в інтернеті буде його стратегічне мислення у сенсі передбачення наслідків розміщення власних коментарів та контенту для професійної діяльності адвоката та його незалежності. Врешті будь які коментарі здійснені адвокатами в мережі Інтернет стосовно конкретних справ мають відповідати всім положенням чинного законодавства, Правил адвокатської етики, рішенням З'їзду адвокатів України, Ради адвокатів України, а також відповідати вимогам до адвокатів та адвокатської діяльності, що встановлені чинним законодавством, Правилами адвокатської етики, рішеннями З'їздом адвокатів України та Радою адвокатів України (Ст. 59).

Дотримуючись принципів толерантності, конфіденційності, терпимості, збереження довіри суспільства та недопущення будь-яких проявів дискримінації (Ст. 60), адвокат зобов'язаний дотримуватися принципу корпоративності та не здійснювати заяв у соціальних мережах, Інтернет-форумах від імені адвокатської спільноти та видавати свою думку за її спільну думку, а також враховувати чи відповідають його дії у соціальних мережах іміджу та статусу адвоката загалом.

У принципі, соціальні мережі є інструментом, що сприяє поширенню ідей та позицій адвоката. Бувши технологією із збільшення потужності впливу, соціальна мережа такою ж мірою може сприяти поширенню, і користі, і шкоди, і адвокату, і опосередковано всьому адвокатському співтовариству. Адвокат зобов'язаний сприймати соціальні мережі як джерела підвищеної небезпеки. Зрештою, за порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України (Ст. 66). Тим не менше, поряд із правами та свободами людини і громадянина на адвокатів також поширюється презумпція невинуватості. Адвокат вважається невинуватим у вчиненні дисциплінарного проступку і не може бути підданий дисциплінарному стягненню, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності (Ст. 70).

Більший рівень доступу до інформації, як підтверджує досвід, породжує значну кількість безпечових проблем, зокрема проблем пов'язаних із конфіденційністю та відповідальністю за використану та подану інформацію. Адвокату необхідно стежити за змістом власних коментарів, які часто-густо можуть суперечити позиції клієнта, намагатися максимально виключити можливість виникнення конфлікту інтересів.

На необхідність дотримання принципу чесності вказують навіть у тих державах, де не приділяють особливої уваги визначенню процесуального статусу адвоката. Для прикладу А. В. Рагулін, досліджуючи нормативно-правове закріплення професійних прав адвоката-захисника в країнах Азії, вказує на те, що в Брунеї процесуальній регламентації професійних прав адвоката-захисника приділено ще менше уваги, ніж в законодавстві В'єтнаму і Камбоджі. Але відповідно до ст. 11 Закону «Про професію адвоката» він має право брати участь в судовому засіданні у кримінальній справі, при цьому зобов'язується вести захист справедливо і чесно [6, с. 160].

Слід також зазначити, що необхідність існування такої риси, як чесність у професійній етиці адвоката, була передбачена ще в Правилах адвокатської професії у Франції, перша редакція яких було розроблено М. Молло в 1842 році. Для прикладу в п. 2 гл. 1 «Загальні обов'язки адвоката» зазначено,

що «якщо виразом людяності є мова, то виразом професійності адвоката є його чесність. Можна, навіть стверджувати про те, що в ній полягають всі якості, необхідні для адвоката: його призначення переконувати, а переконати може тільки чесна людина» [7, с. 2], а в п. 93 р. 2 «Обов'язки адвоката щодо клієнта» зазначено, що «чесність адвоката є настільки безсумнівною, що йому навіть документи довіряють без будь якої розписки; а їх передача або повернення відбувається без зворотної розписки клієнта, помічника, повіреного або писаря. Заяву про передачу приймають також усно, без присяги: це один з найдавніших і найшанованіших звичаїв спільноти» [7, с. 55–56]. Ця риса також є характерною для Канонів професійної етики США 1908, де в каноні 22 (Відкритість і чесність) відзначено, що «поведінка адвоката в суді і з іншими адвокатами має характеризуватися відкритістю і чесністю» [8].

У цьому контексті, основними формами протидії діяльності адвоката є: втручання в діяльність адвоката; перешкоджання адвокатській діяльності; порушення гарантій незалежності адвоката; здійснення інших дій, спрямованих на протидію адвокатській діяльності. Відтак, прикладом втручання в адвокатську діяльність може бути пред'явлення вимог не заявляти клопотання в інтересах довірителя, необхідність у яких виникла відповідно до конкретної справи. Вчинення тиску в світлі норми закону, яку ми розглядаємо може виражатися в різних формах: усно, в тому числі по телефону і з використанням інших засобів комунікації, письмово і так далі. Під перешкоджанням діяльності адвоката можна розуміти дії, які створюють адвокату перешкоди в його роботі з надання юридичної допомоги в інтересах довірителя, будь-які перешкоди для цієї діяльності, або дії, які спрямовані на невиконання його законних вимог і запитів. Найчастіше саме перешкоджання виступає пасивною формою протидії діяльності адвоката. Найпоширенішим прикладом перешкоджання діяльності адвоката є відмова йому в доступі до власного довірителя, приховування місця знаходження заарештованого довірителя, відмова в допуску адвоката до участі в кримінальній справі, недопущення адвоката в приміщення правоохоронних органів, перешкоджання участі адвоката в доведенні та здійсненні повноважень при проведенні слідчих дій тощо.

До основних видів порушення гарантій незалежності адвоката можна віднести порушення адвокатської таємниці, проведення ОРД і слідчих дій щодо адвоката з порушенням встановленого порядку, спроби схилити адвоката до співпраці з правоохоронними органами, виклик і допит адвокатів в якості свідків у кримінальних справах, де вони беруть участь в якості захисників, з метою отримання конфіденційної інформації, що становить адвокатську таємницю, незаконне порушення кримінальної справи щодо адвоката та ін.

Урешті рещт, аналіз адвокатської практики доводить, що чимало адвокатів нашттовхуються, і на порушення особистих прав, і на незаконні форми протидії діям під час здійснення своєї професійної діяльності. Саме тому існує необхідність закріплення правових норм, які б забезпечували належну охорону адвоката як особи, що виконує публічно-правову функцію, діяльність якої відповідає принципу верховенства права, вона бере участь в процесі здійснення правосуддя та збереження суспільних цінностей (віри у справедливість).

Висновки. Підсумовуючи доцільно відзначити, що будучи закріпленою в законі сутнісна і змістовна характеристика того чи іншого принципу адвокатури, з одного боку, отримує своє формальне закріплення, що сприяє встановленню принципу правової визначеності, в тому числі і стосовно оцінки адвокатом своїх дій з точки зору змісту принципів, визначених у законі. З другого боку, формально-юридичне закріплення змісту конкретного принципу адвокатури в положеннях закону дозволило б безпомилково виявити ті ситуації, які могли б бути розцінені як дії, спрямовані проти відповідних принципів. З огляду на це, можна прийти до висновку, що український законодавець оберігаючи та створюючи належні умови для діяльності адвоката, водночас допомагає йому закріпити та розкрити низку принципів, яких повинен дотримуватися адвокат у своїх відносинах із судом та іншими учасниками судового провадження, а саме: принцип верховенства права, принцип незалежності адвоката і переваги інтересів клієнта у відносинах адвоката з судом і принцип чесності і порядності під час здійснення професійної діяльності в суді. Розкриття сутності означених принципів відбувається через реалізацію переліку дій, які забороняється здійснювати адвокату в ході судового розгляду справи. Аналіз правової природи принципів в сфері взаємовідносин між адвокатом і судом дає можливість більш чітко зрозуміти, які саме дії можуть бути кваліфіковані як останнє порушення правил адвокатської етики, що в подальшому може призвести до застосування до нього заходів дисциплінарного впливу.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05 липня 2012 р. (у ред. від 16.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
2. Правила адвокатської етики: (у ред. від 15.02.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
3. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text
4. Міжнародний кодекс етики. URL: <http://advokpalata-21.ru/urbanleft/kodeksworld.html>
5. Кодекс професійної поведінки адвокатів : затверджений Резолюцією ICC-ASP/4/Res.1, прийнятою на III пленарному засіданні 2 грудня 2005 р. Асамблеєю держав-учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду. URL: http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/BD397ECF-8CA8-44EF-92C6-AB4VEBD55BE2/140125/ICCASP432Res1_Russian.pdf
6. Рагулин А. В. Профессиональные права адвоката-защитника в Российской Федерации: вопросы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. Москва, 2011. 461 с.
7. Молло М. Правила Адвокатской профессии во Франции: пер. с франц. Москва: Изд-во. Н. П. Шубинский, 1894. 91 с.
8. Канони професійної етики США 1908. URL: http://www.americanbar.org/content/dam/aba/migrated/cpr/mrps/Canons_Ethics.authcheckdam.pdf. References